

AINUTLAATUINEN **PISPALA**

AINUTLAATUINEN
P I S P A L A

MUISTEMIA JA KUVAUKSIA
PISPALASTA JA SEN ASUKKAISTA

KUSTANTAJA: PISPALAN MOREENI R. Y.

Hyhkyn-Pispalan varhaisinta historiaa

KAARLO SUURSARA

”Hyhky hyvä kylä, niittu alla, pelto päällä, kalavesi kahdenpuolen” kuului keskiajalla kuten Tammerkosken seudutkin silloiseen Suur-Pirkkalaan, joka ulottui aina Soinin pitäjään Keski-Pohjanmaalle. V. 1540 muodostui näiden alueiden välille jonkinlainen raja kahdessakin mielessä. Silloin nimittäin erosi Messukylä kappeliseurakunnaksi, ja samana vuonna kirjoitettiin ensimmäiset maakirjat — osittain kirkollisesta jaotuksesta poiketen — neljänneskunta-jaon mukaan. Liitosalueen talot on luettu kuuluviksi Keijärven neljänneskuntaan, kun sen sijaan Tammerkosken ja Hatanpään tilat muodostivat osan Messukylän neljänneskuntaa. Näihin aikoihin oli kullakin talolla vain tonttipaikka ja ryytimää yksityisomaisuutena, kun taas laitumet ja metsät olivat yhteisiä. Näin ollen ei mainittujen kylien ja neljänneskuntien välillä ollut tarkkaa rajaa. Näyttää siltä, ettei sitä ollut tarkemmin määritelty vielä v. 1636:kaan, jolloin Messukylä tuli itsenäiseksi seurakunnaksi. Vielä v. 1696 laaditussa Olof Mörthin Tammerkosken kartanon kartassa ovat nykyiset Pyynikin ja Amurin seudut sekä Mustanlahdenkallio merkityt Pispalan, Hyhkyn, Kyttälän ja Tahlon kyliin yhteismaiksi. Saman kartan mukaan oli Pispalan ja Hyhkyn taloilla myllyjä Tammerkosken niskassa nykyisen Finlaysonin alueella. Lithovin isonjaon kartan selityksessä vuodelta 1758 mainitaan Tammerkosken, Pispalan ja Hyhkyn kylien maiden olleen ennen yhteisiä, mutta esisät olivat tehneet sovintorajan, joka silloin vahvistettiin.

Pirkkalan ja Messukylän (Tampereen) raja

Tämä raja erottikin sitten Pispalan alueen

ensin Messukylän pitäjästä ja myöhemmin Tampereen kaupungista aina esikaupunkiliitokseen asti. Siinä lienee ehkä joskus kannettu tulliakin. V. 1831 asetettiin nimittäin koleerapeilon takia kaupungin läntiselle ”tulliportille” salpapuu. Myöhemmin siihen laitettiin oikea veräjä, ”Rajaportti”, joka oli käytännössä vuosisadan vaihteeseen saakka. Veräjän aukomista ja sulkemisesta huolehtivat viimeisinä vuosina seudun pikkupojat saaden tästä palkkseen jonkin lantin kulkevilta maalaisilta ja muilta matkustavaisilta. Viime vuosisadan lopulla rakensi kaupunki koko tälle rajalle ”pulteriaidan”, jonka yli kiipeämisestä muistitiedon mukaan on ollut sakkouhkakin.

Ylöjärveä vastaan on Hyhkyn kylän ja Keijärven neljänneskunnan raja vahvistettu kirjallisella sopimuksella jo v. 1433 eli yli 500 vuotta sitten. Tässä asiakirjassa mainitaan rajapaikkana mm. pakanuuden aikaan viittaava ”Noidanvasara” niminen kivi. Vanhempina aikoina kuului tämä alue kirkollisesti Pirkkalan emäseurakuntaan, kunnes 1639 perustettiin Harjun kappeliseurakunta.

Entisestä Harjun kappeliseurakunnasta Tampereen läntiseksi liitosalueeksi

Emäseurakunnan alaisen kappeliseurakunnan ja samoihin aikoihin tai myöhemmin muodostuneen Harjun jakokunnan raja kulki lännessä Pitkäniemen ja Maatialan kylien välistä. Se käsittää juuri Harjun jakokunnan alueen, josta vain Pitkäniemi joutui Nokian kauppalan yhteyteen. Harjun kappeliin kuului aluksi myös nykyinen Ylöjärvi — silloinen Peräkunta — joka kuitenkin v. 1780 sai oman kirkon ja erosi

Tampereen rajapylväs oli Rajaportilla vuoden 1936 loppuun, jolloin Pispala liitettiin kaupunkiin (kuvan om. Tampere-Seura).

Pirkkalan kappeliksi. Tällöin jäivät kuitenkin nykyisen Lielahden seudut sekä Teivaala Harjun yhteyteen.

200 vuotta toimineen Harjun kappelin tarina päättyi v. 1841, jolloin edellämaitutkin alueet liitettiin Ylöjärveen ja muu osa jälleen Pirkkalan emäseurakuntaan. Tällöin siis lopullisesti muodostui Tampereen ja Ylöjärven välinen raja. Raja Nokiaa vastaan muodostui v. 1937, jolloin entiseen Harjun kappeliin kuuluneet ja takaisin Pirkkalaan siirretyt alueet liitettiin Tampereen kaupunkiin. V. 1921 alusta oli Pirkkalan pitäjä jaettu Etelä- ja Pohjois-Pirkkalaksi, josta viimeksi mainittu muutettiin Nokian kauppalaksi ensin mainitun ottaessa perinteisen Pirkkala-nimen.

Vanha kyläjako vielä Tampereenkin henkikirjoituksen perustana

Tampereeseen liittämisen jälkeenkin aina viime vuosiin saakka muodostivat tämän esikaupunkialueen henkikirjoituksessa ja kunnallisessa jaoituksessa seuraavat kylät: Pispala, Hyhky, Kaarila, Tohloppi, Rahola ja Villilä. Kirkollisessa suhteessa syntyi itsenäinen Harjun seurakunta. Ikivanhoja päätiloja ovat alueella Pispala, Simola, Karvola, Kaarila, Rahola ja kaksi Villilää.

Kolmas eli Alanen Villilä on lohkaistu vasta tällä vuosisadalla Ala-Villilästä. Entisistä kantatiloista kuuluivat Provasti, Mattila, Uotila, Vaakkola ja Kohma sekä osat Epilää ja Rasoa sittemmin kaupungin omistukseen tulleeseen Kaarilaan. Väri- ja tapettitehtaan alueella olivat ennen Epilän ja Rason rakennukset sekä niiden takana Kohma. Vaakkola oli maantien ja Vaakkolammin välissä, Mattila lähellä Kaarilaa, ja Uotila Pyhäjärven rannassa. Hennerin päätilan rakennukset ja loput maat osti kaupunki v. 1937.

Epätarkkuuksia paikannimissä

Puhe- ja postiosoittekielessä on jaoitus aivan erilainen kuin virallinen kyläjako. Tahmela ei ole kylä, vaan osa Pispalaa. Se on saanut nimensä Tahmelan pahamaineisesta torpasta, jonka Pispalan isäntä hääti ja hävitti jo v. 1890. Näsijärven rannan asutuksesta käytetään joskus nimitystä Santalahti, vaikka se pääasiallisesti kuuluukin Hyhkyyn, vain lähempänä kaupungin rajaa olevan rannan ollessa Pispalaa. Se on saanut nimensä Näsijärvestä kaupungin alueelle pistävän nykyisin pitkälle täytetyn lahden mukaan. Sen mukaan saivat muutamat seudun vanhimmat tehtaatkin nimensä, samoin vuonna 1972 purettu rautatiepysäkki, vaikka se olikin n. 1 km päässä varsinaisesta Santalahdesta. Ainoastaan valtamaantien eteläpuolta Lielahden tienhaaran kohdalla sanotaan puhekielessä

Hyhkyksi, vaikka se virallisesti ulottuukin Nä-sijärven puolella melkoisen lähelle kaupungin rajaa eli Harjunpään katuun saakka. Muusta osasta Hyhkyä käytetään pääasiallisesti nimitystä Ala-Pispala. Epilän talon mukaan sai nimensä rautatiepysäkki, joka myös purettiin jo vuosia sitten, sekä sen lähialue, vaikka se olikin Tohlopin ja Kaarilan kylien aluetta. Lamminpää ei myöskään ole ollut kylä, vaan osa Hyhkyä, vaikka siitä aikoinaan varsin yleisesti virheellisesti käytettiin Lamminkylä nimitystä. Kuten edellisestä selviää, on käytäntö nimikysymyksissä varsin sekava tuottaen postiosoitteissa, veronmaksuissa ja äänestyksissä monia hankaluuksia.

Pispalan vanhimmat maakirjat 1500-luvulta

1400-luvulla esiintyy jo Hyhky raja-asiakirjassa, Olavi Karoilainen (Kaarila), Pietari Tohlopintha ja Heikki Villinen lautamiehinä sekä Nicolaus Vakonyn (Vaakkola) eräomistajana. Ensimmäisessä, vuoden 1540 maakirjassa on jo sama kyläjako kuin nykyäänkin. Sitten esiintyy kyläjako ja talojen sijoitus toisinaan jonkin verran horjuvana, kunnes ne vuoden 1685 maakirjassa vakiintuvat nykyisiin muotoihinsa. Pispalan Provastia lukuunottamatta esiintyvät kaikki nykyiset ja jotkut sittemmin hävinneet talonnimet jo 1500-luvun asiakirjoissa. Pispala ja Pispala juontavat alkunsa niiltä ajoilta, jolloin ne ennen Kustaa Vaasan peruutusta olivat Turun piispan läänityksinä. Vaikka Pispala jo v. 1575 mainitaankin kahtena, niin ei Provastinimi esiinny ennenkuin v. 1722.

Aateliston mahtavuuden aikana 1600-luvulla oli Harjun jakokunnankin tiloista suurin osa läänityksinä. Talonpojat olivat vain niiden viljelijöitä tai olivat useat niistä pitkiä aikoja autioina. Vasta Kaarle XI:n reduktiossa, jota täällä näyttää toteutetun pääasiallisesti v. 1683 saivat talonpojat tiloja jälleen omikseenkin, sitoutumalla joko huolehtimaan jalkaväestä ja rustiti-

lat ratsuväestä tai maksamalla palkkatuloja sotaherroille.

Tuhatvuotinen Pispala

Pispalasta on löydetty joitakin esineitä kivi-kaudelta ja myöhemmältä rautakaudelta. Näiden väliseltä ajanjaksolta, pronssi- ja varhaisemmalta rautakaudelta ei sen sijaan ole löytöjä eikä myöskään tältä ajalta peräisin olevia polttoautoja. Tämän perusteella ovat historiantutkijat tulleet siihen tulokseen, että tämän alueen samoinkuin Tammerkoskenkin seudun asutus alkaa n. 1000—1100-luvuilta, kun taas Nokian seudut ja Messukylän Takahuhti asutettiin jo jonkin verran aikaisemmin. 1200- ja 1300-luvuilta ei tästä alueesta ole tiettävästi säilynyt mitään kirjallisia tietoja.

Heimokauden aikaisiin oloihin viittaavat kuitenkin sellaiset paikannimet kuin Käräjätörmä ja Sopimusvuori, sekä ennen mainittu Noidanvasara. Melkoisen vanhoilta ajoilta on myös Suuruspää, jonka niminen niemi on Pyhäjärven Tahmelan rannassa. Nimi viittaa vanhoihin kirkkomatkoihin. Samoilta ajoilta ovat myös ne polut — ”ruumiinpuntarit” — jotka vielä 1700-luvullakin tiettävästi johtivat Lielahden Hiedan rannasta harjun yli Hyhkyn lahden rantaan Pyhäjärven puolelle. Tuo kansanhuumorin antama nimitys viittaa niihin aikoihin, jolloin ”ylivetiset” Teiskosta ja Kurusta, ehkäpä Ruovedeltäkin saakka kuljettivat vainajansa Pyhäjärven eteläpuolella olevaan Suur-Pirkkalan hautausmaahan. Ruumiit ja luultavasti myös veneetkin kannettiin harjun kapeimman kohdan yli järveltä toiselle.